

Čiji kontinuitet? Konstantin Porfirogenet i hrvatska arheologija o razdoblju 7–9. stoljeća

Rijetki su radovi s područja hrvatske arheologije srednjeg vijeka koji se izravno bave Konstantinom Porfirogenetom. Gotovo svi autori, međutim, prihvaćaju spis *De administrando imperio* kao više ili manje pouzdan izvor za doseljenje Hrvata (ili samo Slavena) u Dalmaciju u 7. stoljeću, što se, uglavnom implicitno, očituje u radovima koji se bave arheološkim materijalom 7–9. stoljeća. Razmišljanja o spomenutom razdoblju mogu se u grubo podijeliti u dvije skupine. Na jednoj su strani autori koji zastupaju tezu o doseljenju Hrvata u 7. stoljeću, a na drugoj oni koji smatraju da se to dogodilo krajem 8. st., dok su se u 7. stoljeću doselili samo Slaveni. I jedni i drugi među argumentima ističu kontinuitet materijalne kulture i pokopavanja. S jedne strane je to kontinuitet od 7. ili 8. do u 9. stoljeće. pa i dalje, a pripisuje se novodoseljenom stanovništvu. S druge je, pak, riječ o kontinuitetu materijalne kulture autohtonog stanovništva. Ovdje se u kraćim crtama donosi pregled važnijih radova, objavljenih u zadnjih dvadesetak godina, koji se bave spomenutom temom te pitanje oba navedena viđenja kontinuiteta i njihov odnos prema prvom sigurnom spomenu hrvatskog etnika na ovom području, u 9. stoljeću.

Rijetki su radovi s područja hrvatske arheologije srednjeg vijeka koji se izravno bave Konstantinom Porfirogenetom, tj. njegovim najpoznatijim djelom. Gotovo svi autori, međutim, prihvaćaju *De administrando imperio* (*DAI*) kao više – manje pouzdan izvor za doseljenje Hrvata (ili samo Slavena) u Dalmaciju u 7. stoljeću, što se, uglavnom implicitno, očituje u radovima koji se bave arheološkim materijalom 7–9. stoljeća. Prema tome, *DAI* je na neki način temelj svih razmatranja spomenutog razdoblja, bilo da ga se prihvaća potpuno, bilo samo djelomično. Podatak koji se vjerojatno najčešće crpi iz ovog djela jest upravo navedeno vrijeme dolaska Hrvata u Dalmaciju, pa će i težište ovoga rada biti odnos arheologije prema toj temi.

I dok je i dalje prisutno nasljeđe B. Grafenauera i kasnijih radova drugih povjesničara na njegovom tragu, nakon teza L. Margetića počinju se i u arheologiji javljati radovi koji materijalne nalaze promatraju u skladu s mišljenjem o znatno kasnijem doseljenju Hrvata. Tako se danas arheološka razmišljanja o spomenutom razdoblju mogu u grubo podijeliti u dvije skupine. Na jednoj su strani autori koji zastupaju tezu o doseljenju Hrvata u 7. stoljeću, a na drugoj oni koji smatraju da se to dogodilo na samom kraju 8. ili početkom 9. stoljeća, dok bi se u 7. stoljeću bili doselili samo Slaveni. Iako potonje teze zapravo nikad nisu bile općenito

prihvaćene, kroz nekoliko kapitalnih izložbenih projekata, popraćenih bogato opremljenim katalogima, predstavljene su široj javnosti kao, na neki način, gotove činjenice i jasan kraj duge rasprave, a da se o drugoj strani zapravo i nije raspravljalo. Kako rasprava ipak nije završena, ovdje će se dati kraći pregled važnijih radova, objavljenih u zadnjih dvadesetak godina, autora koji su se izravno, ili tek usput, kroz interpretaciju arheološkog materijala bavili pitanjem doseljenja Hrvata na ovo područje. Preciznije, kao početna godina razmatranja odabrana je 1989, jer je te godine u Zagrebu održan značajni skup *Etnogeneza Hrvata*, a iste su godine objavljeni i neki od radova važni za temu koja se ovdje obrađuje.

Ne bi bio red započeti pregled drugačije nego s J. Beloševićem, čiji su radovi, bilo mlađi, bilo stariji od navedene godine, nezaobilazni pri razmatranju arheologije 7. do 9. stoljeća našeg područja. Kod J. Beloševića nema dvojbe o dolasku Hrvata u Dalmaciju u prvoj polovini 7. stoljeća, što ponegdje i izričito ističe.¹ Arheološka potvrda tome bi bila groblja s keramičkim urnama, npr. u Kašiću, Dubravicama, Donjem Polju kod Šibenika, Velimu, a moguće i drugdje, dok se ista ova pojava urni objašnjava povijesnim zbivanjima (doseljenjem Hrvata) te datira okvirno u 7. stoljeće.² Budući da su Hrvati ubrzo po doseljenju napustili incineraciju i prešli na kosturno sahranjivanje pokojnika, ovakva groblja ne traju dugo i nisu brojna. Mogućnost postojanja biritualnih grobalja u Dalmaciji J. Belošević izričito odbacuje.³ Glavni razlog postojanja malog broja i kratkog trajanja paljevinskih grobalja je utjecaj „novih kulturnih prilika“, tj. autohtonog stanovništva,⁴ a ti se utjecaji, osim u tipu sahranjivanja, očituju i u prilozima u grobovima, poput nakita ili keramike. Keramiku pogotovo J. Belošević smatra izrazito ovisnom o utjecaju domaćeg stanovništva, no bez daljnjega je drži slavenskom, tj. hrvatskom.⁵ Ista je keramika i jedan od karakterističnih priloga u ranim kosturnim grobljima na redove, prije definitivne kristijanizacije, koja autor datira od 7. (u nekim radovima tek od 8.st.) do u prvu polovinu 9. stoljeća, odbacujući mogućnost pripisivanja takvih grobalja autohtonom stanovništvu, jer smatra da za to jednostavno ne postoji dostatna znanstvena argumentacija.⁶ S druge strane, i sam priznaje da za datiranje kosturnih grobalja na redove s poganskim obilježjima već krajem 7. stoljeća još nema čvrstih arheoloških dokaza, „već samo logične i prihvatljive pretpostavke“. ⁷ Također i kod paljevinskih grobova, koji bi neposredno prethodili ovima, nije najčišća situacija, jer ih datira,

¹ BELOŠEVIĆ 1997, 102; BELOŠEVIĆ 2000, 76.

² BELOŠEVIĆ 1997, 105; BELOŠEVIĆ 2000, 75-80.

³ BELOŠEVIĆ 2007, 18-19.

⁴ BELOŠEVIĆ 1997, 106-107.

⁵ BELOŠEVIĆ 1991-1992, 140; BELOŠEVIĆ 1999, 117; BELOŠEVIĆ 2007, 303-305.

⁶ BELOŠEVIĆ 1997, 107; BELOŠEVIĆ 2000, 77; BELOŠEVIĆ 2007, 9.

⁷ BELOŠEVIĆ 2007, 19.

uz ostalo, na temelju „povijesnih okolnosti“,⁸ a zatim mu oni služe kao sigurna potvrda istih tih okolnosti, tj. dolaska Hrvata u prvoj polovini 7. stoljeća.⁹ Kasnije, od kraja 8. do u početak druge polovice 9. stoljeća trajao bi „prijelazni horizont s izrazitim franačkim utjecajem“, kada dolazi i do definitivne kristijanizacije te društveno-političke konsolidacije, a zatim slijede groblja s kršćanskim načinom pokopavanja, bilo uz crkve, bilo podalje od njih.¹⁰ Pojednostavljeno rezimirajući, može se reći da, prema J. Beloševiću, postoji neupitni kontinuitet života Hrvata na ovom području od 7. stoljeća na dalje. Doselili su se u prvoj polovini 7. stoljeća, uspostavili (mirni) suživot s autohtonim stanovništvom te pod njihovim utjecajem prešli na kosturno pokapanje i oblikovali materijalnu kulturu, a posredstvom Franaka se pokrstili i stvorili „svoje prve državne tvorevine u novoj domovini“.¹¹

Sličnog je mišljenja i A. Piteša u opširnem pregledu o prvim stoljećima Hrvata po doseljenju.¹² Ipak, autor se podosta poziva izravno na Porfirogeneta, iako bez kritičkih osvrti, pa tako smatra da Hrvati dolaze nakon 626. godina iz zakarpat-ske Bijele Hrvatske, u vrijeme cara Heraklija, iako preciznije vrijeme doseljenja, kao i pitanje etnogeneze, ostavlja otvorenima.¹³ Nakit „mediteransko-bizantskog podrijetla“ 7. i 8. stoljeća nosi starosjedilačko romanizirano stanovništvo, iako ga prihvaća i „novopridošli etnik“, dok komanska kultura pripada autohtonom stanovništvu.¹⁴ Razmatranje o grobljima slijedi uglavnom u skladu s navedenom podjelom J. Beloševića.

Bliski Beloševiću stajalištu su i radovi M. Petrincec. Ona se, doduše, ne bavi u većoj mjeri pitanjima poput vremena dolaska Hrvata, već ostaje pri arheološkom materijalu, tj. nalazima iz grobova. Temeljitom obradom ovog materijala, autorica, međutim, razvija važne kronološke i kontekstualne zaključke o grobljima 7. do 9. stoljeća (ali i kasnijima). Poput J. Beloševića, i M. Petrincec smatra da pojava keramičkih posuda u grobovima na ovom području predstavlja materijalni dokaz prisutnosti novog naroda, tj. Hrvata, koji su se tu naselili u 7. stoljeću.¹⁵ Autorica se ne slaže s teorijom o kontinuitetu autohtone populacije u pogledu nalaza u kosturnim grobovima s poganskim obilježjima,¹⁶ no drži da postoji kulturni utjecaj te populacije na slavenske/hrvatske došljake, koji se očituje npr. u keramičkoj proizvodnji i preuzimanju nekih elemenata nošnje, poput naušnica ili tzv. komanskih

⁸ BELOŠEVIĆ 1997, 105.

⁹ BELOŠEVIĆ 2000, 75.

¹⁰ BELOŠEVIĆ 2000, 84-85.

¹¹ BELOŠEVIĆ 2000, 84.

¹² PITEŠA 2002.

¹³ PITEŠA 2002, 474-475.

¹⁴ PITEŠA 2002, 476-477.

¹⁵ PETRINEC 2005, 173, 196.

¹⁶ PETRINEC 2002, 214.

privjesaka.¹⁷ Smatra također da to ne dokazuje značajnije sudjelovanje autohtone populacije u stvaranju nove etničke slike, što je vidljivo i iz kontinuiteta mnogih grobalja u periodu od ranog 8. (kod nekih, poput Glavica, vjerojatno i kasnog 7. st.), pa do duboko u 9. stoljeće, a ponegdje i dalje.¹⁸

Slično razmišlja i M. Jarak, koja smatra da arheološki materijal ne pruža osnove za teoriju o doseljenu novog naroda na prijelazu 8. u 9. stoljeće. Naprotiv, slaže se s Beloševićem da svakako postoji kontinuitet grobalja 7. i 8. s onima 9. do 11. stoljeća, te da to svjedoči o kontinuitetu doseljene populacije, svakako kulturnom, a najvjerojatnije i etničkom.¹⁹ Eventualni prekid u arheološkom materijalu auto-rica vidi u sredini 9. stoljeća, no njega objašnjava društvenim razvojem, osobito značajnijim prihvaćanjem kršćanstva.²⁰

Jedan od rijetkih radova koji se izravno bavi Porfirogenetovim tekstom jest rad N. Jakšića o carevoj priči o padu Salone.²¹ Autor daje dodatne podatke i nadopunjuje ranije zaključke R. Novakovića, prema kojima neimenovana rijeka iz 29. poglavlja *DAI* ne bi bio Dunav, nego Cetina, koja bi funkcionirala kao granica između barbarskog i mediteranskog svijeta kroz duže vrijeme prije pada Salone.²² Iako se u ovome radu ne bavi pitanjem doseljenja Hrvata, u kasnijim radovima N. Jakšić podržava mišljenje da se ono odvijalo pod Francima oko 800. godine.²³ Za razdoblje 7. i 8. stoljeća pretpostavlja, pak, kontinuitet kršćanske populacije, čemu bi potvrda trebao biti sakralni kontinuitet. Analizirajući nekoliko crkava s područja Nina te uz prometni put prema Kninu, koje su nastale u ranokršćansko vrijeme (uglavnom u 6. st.), a obnavljaju se u ranoj predromanici, autor zaključuje kako je na tom području tijekom 7. i 8. stoljeća postojala značajna kršćanska zajednica, koja se oduprla avarskim i slavenskim napadima, dok bi Nin bio obuhvaćen Hrvatskom kneževinom tek u 9. stoljeću.²⁴ Štoviše, pretpostavlja kako je navedeni prometni put uspješno držala bizantska vojska te da intenzitet provala „barbara“ tijekom 7. stoljeća nije bio osobito postojan.²⁵ Iz toga bi se moglo zaključiti da se „limes“ nalazio ne samo na Cetini, već na cijelom potezu do Nina, no onda je teško objasniti, primjerice, paljevinska groblja u Dubravicama i Donjem Polju. Također,

¹⁷ PETRINEC 2005, 196; PETRINEC 2007.

¹⁸ PETRINEC 2002; PETRINEC 2005.

¹⁹ JARAK 2002, 247-248; JARAK 2006, 198-200.

²⁰ JARAK 2002, 247.

²¹ JAKŠIĆ 1991. Ovaj je rad izvorno objavljen 1984, no važan je za razmatranu temu, a kako je kasnije i neznatno nadopunjen i ponovno objavljen 1991, sasvim se uklapa u postavljene kriterije, te se ovdje i koristi kasnija verzija.

²² JAKŠIĆ 1991, 436.

²³ JAKŠIĆ 2006, 15; JAKŠIĆ 2008, 107.

²⁴ JAKŠIĆ 1993; JAKŠIĆ 2008.

²⁵ JAKŠIĆ 2008, 106-107.

kao argument kod većine crkava N. Jakšić navodi tek činjenicu da su nastale u 6. stoljeća i obnovljene u 9., što nije upitno, no time nije dokazano njihovo korištenje tijekom 7. i 8. stoljeća. Nešto drugačija je situacija s grobljima i crkvama unutar samog Nina. Najstariji grobovi uz crkvu Sv. Asela datiraju se u ranokršćanski period, sve do u 7. stoljeće,²⁶ dok sljedeći horizont započinje vjerojatno tek u 9. stoljeću.²⁷ Najstariji, pak, horizont grobova oko crkve Sv. Križa datira se u 8. stoljeće i stariji je od same crkve, dok sljedeći započinje krajem 9. stoljeća.²⁸ Ova groblja, uz pretpostavljeni kontinuitet korištenja ninskih crkava, ukazuju svakako na kompleksniju situaciju pa jednoznačno etničko određivanje pokojnika nije izvedivo.²⁹

Tezu o Cetini kao graničnoj rijeci u potpunosti podržava A. Milošević te se i sam nekoliko puta bavi istim problemom, bilo izravno, bilo u sklopu šire teme.³⁰ Cetinski „limes“ autor koristi kao jedan od argumenata u teoriji o jasnom i izraženom kontinuitetu autohtone populacije u Dalmaciji, temi o kojoj često piše još od osamdesetih godina prošlog stoljeća. Prema njegovom mišljenju, na cijelom području istočnog Jadrana postojala je jedinstvena i brojna autohtona populacija³¹ koja se očituje, između ostalog, kršćanskim načinom pokopavanja (kosturnim, u kamenom obloženim grobovima), predmetima komanske kulture i drugim predmetima bizantskog ili općenito kasnoantičkog podrijetla.³² Također, autor na više mjesta nastoji dokazati kako keramičke posude u grobovima nisu prilog isključivo slavenskog stanovništva, kao ni indikator poganskog pokopa, jer su česte i u grobovima za koje smatra da pripadaju autohtonom, kršćanskom stanovništvu.³³ Međutim, tzv. komanski privjesci su u Dalmaciji tek pojedinačni nalazi i redovito u drugačijem kontekstu od onog na matičnom području rasprostiranja ove kulture pa nikako ne mogu svjedočiti niti o jedinstvenosti materijalne kulture, niti o njezinoj snažnoj zastupljenosti.³⁴ Oblici grobova manje ili više slični kasnoantičkim ne određuju nužno skupnu pripadnost pokojnika u njima, pogotovo ako je kontekst nalaza u grobu ili pak kontekst samoga groba drugačiji od uobičajenog u kasnoj antici. Tako je i (etničko) pripisivanje keramičkih posuda u grobovima autohtonoj

²⁶ KOLEGA 1996, 46-47; PETRINEC 2002, 214.

²⁷ KOLEGA 2001a; KOLEGA 2001b.

²⁸ BELOŠEVIĆ 1998, 142-149.

²⁹ Mogla bi se, recimo, na temelju navedene Beloševićeve datacije, pretpostaviti mogućnost da se pokapanje autohtone populacije premješta u 8. stoljeće s položaja kod crkve Sv. Asela na mjesto buduće crkve Sv. Križa, dok bi se u istom periodu slavensko stanovništvo pokapalo izvan grada, na Ždrijacu i Materizi, a tek od kraja 9. stoljeća i oko crkve Sv. Križa, no to bi ipak bila pretjerana simplifikacija etničke i populacijske situacije.

³⁰ MILOŠEVIĆ 1995; MILOŠEVIĆ 2007, 107-111; MILOŠEVIĆ 2008.

³¹ MILOŠEVIĆ 1989, 351; MILOŠEVIĆ 2000, 106.

³² MILOŠEVIĆ 1989; MILOŠEVIĆ 1996, 38-39.

³³ Npr. MILOŠEVIĆ 1989; MILOŠEVIĆ 1990; MILOŠEVIĆ 1996; MILOŠEVIĆ 2005.

³⁴ PETRINEC 2007; SOKOL 2006, 109.

populaciji na temelju navedenih pretpostavki (npr. Kašić, Lučane, Drvenik, Glavice – Gluvine kuće) slabo održivo,³⁵ a daljnja generalizacija takvog zaključka na ostale srodne keramičke posude s drugih nalazišta (npr. Nin – Ždrijac) naprosto pogrešna.³⁶ I neki drugi nalazi kasnoantičkog podrijetla koji se ponekad nalaze u grobovima zajedno s keramičkim posudama ili drugim predmetima, koji su specifični upravo za kasnija groblja na redove s poganskim obilježjima, mogu jednostavno biti odraz kulturnih utjecaja ili preuzimanja određenih elemenata kasnoantičke nošnje,³⁷ ali i stvaranja novog identiteta.

Razmatrajući povijesni kontekst, A. Milošević smatra da u prvoj polovini 7. stoljeća dolazi do prvih upada i naseljavanja Slavena, koji dopiru najdalje do Cetine i sjevernog ruba Sinjskog polja te na neki način izoliraju priobalje.³⁸ Ti se Slaveni, relativno malobrojni, vrlo brzo stapaju s domaćim stanovništvom, pod čijim utjecajem preuzimaju kosturno pokopavanje i općenito se, arheološki gledano, gube u njihovoj materijalnoj kulturi 8. stoljeća.³⁹ Značajnije promjene u materijalnoj kulturi dogodile bi se tek potkraj 8. stoljeća i to dolaskom Hrvata, vjerojatno uz franačku pomoć,⁴⁰ no i Hrvati bi se također bili zaustavili na Cetini, što se manifestira nedostatkom karolinških nalaza južno od rijeke.⁴¹

Ž. Rapanić se slaže s Jakšićem i Miloševićem u vezi postojanja limesa na Cetini, koji bi ujedno bio i izvor Porfirogenetovoj priči o smjeni straže na rijeci.⁴² Do tog bi limesa oko 600. godine stigao prvi val Slavena, s Avarima ili pod njihovim vodstvom te bi se tako izolirali gradovi u zaleđu, pa zato i nema nikakvih pisanih podataka o njima u tom vremenu.⁴³ Ovi bi se Slaveni, ne baš mnogobrojni, zatim postupno pomiješali s autohtonim stanovništvom, čiji je udio u arheološkom materijalu znatan, a čemu bi potvrda trebali biti nalazi komanske kulture, poput navedenih privjesaka.⁴⁴ Hrvati bi došli oko 800. godine i naselili prazna područja (rezultat depopulacije), a ponegdje i uspostavili suživot s autohtonim stanovništvom te Slavenima iz prvoga vala.⁴⁵

S jedne strane suprotan, a s druge jednak je i stav V. Sokola. On, naime, izričito odbacuje pomisao o Cetini kao granici Porfirogenetove Dalmacije te smatra da

³⁵ MILOŠEVIĆ 1989; MILOŠEVIĆ 1996, 39-40; MILOŠEVIĆ 1997.

³⁶ MILOŠEVIĆ 1989, 356.

³⁷ PETRINEC 2002, 214; PETRINEC 2005, 188.

³⁸ MILOŠEVIĆ 1996, 38; MILOŠEVIĆ 2008, 73.

³⁹ MILOŠEVIĆ 1996, 39; MILOŠEVIĆ 2000, 108; MILOŠEVIĆ 2007, 111.

⁴⁰ MILOŠEVIĆ 2007, 111; MILOŠEVIĆ 2008, 73.

⁴¹ MILOŠEVIĆ 2007, 111.

⁴² RAPANIĆ 2007, 143-144.

⁴³ RAPANIĆ 2000, 52-53; RAPANIĆ 2007, 147-148.

⁴⁴ RAPANIĆ 2000, 57.

⁴⁵ RAPANIĆ 2000, 58; RAPANIĆ 2007, 129-144.

se ona nalazi na Dunavu, kako i proizlazi iz teksta *DAI*.⁴⁶ Odbacuje i mogućnost opredjeljivanja pojedinačnih nalaza komanskoj kulturi i kasnoantičkoj populaciji te općenito smatra da se groblja na redove s poganskim obilježjima ne mogu datirati prije kraja 8. stoljeća, zbog nedostatka tzv. praške keramike te kasnoantičkih, ranoavarskih i merovinških nalaza u njima.⁴⁷ S druge strane, V. Sokol smatra da je pitanje doseljenja Hrvata uglavnom riješeno i da je riječ o kraju 8. stoljeća, što proizlazi iz 30. poglavlja *DAI* i teza L. Margetića, a jasno bi se očitovalo u arheološkom materijalu tog vremena.⁴⁸ Tako i paljevinske grobove datira u to vrijeme.⁴⁹ Također smatra, pozivajući se na *DAI*, da su Hrvati u isto vrijeme naselili i Donju Panoniju te da to područje zajedno s primorskim čini jednu cjelinu.⁵⁰

Čiji kontinuitet?

Kao što se vidi, kod gotovo svih autora jedan od važnih argumenata je kontinuitet. S jedne strane je to kontinuitet grobalja s materijalnom kulturom od 7. ili 8. do u 9. stoljeća pa i dalje, koji se pripisuje novodoseljenom stanovništvu. S druge je, pak, riječ o kontinuitetu materijalne i duhovne kulture autohtonog stanovništva, s trajanjem još od kasne antike. Jedini koji u svojim radovima zapravo naglašava diskontinuitet jest V. Sokol. Temeljeći se prije svega na stratigrafskoj metodi (horizontalnoj) i ističući ranije navedeno odsustvo kasnoantičkih i drugih nalaza iz toga doba, autor groblja koja se obično datiraju od 7. do u 9. stoljeća postavlja u svoj I horizont koji obuhvaća, u grubo, prvu polovinu 9. stoljeća.⁵¹ Pitanje 7. i 8. stoljeća te značajni opći diskontinuitet koji proizlazi iz ovakve datacije, međutim, detaljnije ne objašnjava. V. Sokol zamjera J. Beloševiću datiranje materijala samo na temelju tipologije i prilagođavanje istog povijesnoj i povijesno-umjetničkoj metodi te događajima,⁵² ističući, pak, kako svoje zaključke temelji većinom na čisto arheološkoj metodi, sa što manje utjecaja drugih struka.⁵³ Arheološki materijal svakako treba promatrati prvenstveno iz aspekta arheologije i njenih metoda, no *isključivo* takvim pristupom nikako ga se ne može sagledati u potpunosti. Budući da je arheološki materijal rezultat ljudskog djelovanja i

⁴⁶ SOKOL 2008, 185.

⁴⁷ SOKOL 2006, 108-109, 122; SOKOL 2008, 187.

⁴⁸ SOKOL 1997, 124; SOKOL 2008, 186-187.

⁴⁹ SOKOL 1997, 118; SOKOL 2006, 108, 148.

⁵⁰ SOKOL 1989; SOKOL 1997, 136-137; SOKOL 2006, 175. O tome slično razmišlja i J. Belošević, koji smatra da se nalazišta poput Podsuseda, Cirkovljana, Medvedičke, kao i dio grobova u Brodskom Drenovcu mogu pripisati (panonskim) Hrvatima, dok ranije nalaze, poput urni iz 7. stoljeća iz Vinkovaca, pripisuje Slavenima – Hrvatima (v. BELOŠEVIĆ 2000, 83; BELOŠEVIĆ 2007, 19).

⁵¹ SOKOL 2006, 105-111.

⁵² SOKOL 2006, 122.

⁵³ SOKOL 2006, 10 i dr.

stvaralaštva, a ono je svakako obilježeno povijesnim kontekstom i događajima, nužno ga je promatrati u skladu s time. Jasno, uz opreznu i sustavnu analizu. Da je odvajanje arheološkog materijala od povijesnog konteksta neizvedivo,⁵⁴ pokazuju i drugi radovi istog autora, u kojima poprilično navodi Konstantina Porfirogeneta i u skladu s time raspravlja o vremenu doseljenja i kasnijeg pokrštavanja Hrvata, pa se može zaključiti da i gore navedena datacija proizlazi iz takvog promišljanja.⁵⁵

Govoreći, pak, o kontinuitetu, ranije navedeni autori zapravo razmatraju uglavnom isti materijal, ponekad ga i slično datiraju, ali ga različito interpretiraju. Iako su groblja s pouzdano dokazanim kontinuitetom pokapanja od 7. do 9. stoljeća još relativno rijetka, kontinuitet mnogih grobalja iz 8. u 9. stoljeće, kao i paralele grobalja 7–8. stoljeća s grobljima 8–9. stoljeća, te potonjih s grobljima koja nastaju tek u 9. stoljeću su neupitne.⁵⁶ Nasuprot tome, među ovim grobljima i primjerice grobljima iz 6. stoljeća postoji manje sličnosti, a izravnoga kontinuiteta materijalne kulture i pokapanja zapravo i nema. Da je na navedenim grobljima svakako riječ o značajnom udjelu neke novodoseljene populacije, potvrđuju i antropološka istraživanja.⁵⁷ Znači li to da su se Hrvati doista doselili u Dalmaciju u prvoj polovini 7. stoljeća i da je Porfirogenet u pravu (barem u 29. i 31. poglavlju *DAI*)? Zapravo i ne. Ili barem ne nužno. Pouzdano postojanje Hrvata na ovom području prvi je put zabilježeno tek u drugoj trećini 9. stoljeća, a gore navedena situacija pokazuje tek da je tijekom 7. stoljeća došlo do naseljavanja nove populacije, prema materijalnoj kulturi i kasnijem razvoju očito slavenske. Ti su se ljudi naselili na području na kojem će živjeti i tijekom „mračnih stoljeća“, u određenom suživotu s onima koji ovdje žive od ranije, a kao rezultat međusobnih utjecaja oblikovala se specifična materijalna kultura, čiji je skromni segment nama poznat uglavnom tek iz grobnih nalaza. Moguće funkcioniranje pojedinih crkava tijekom 7. i 8. stoljeća,⁵⁸ i to na području na kojem se nalaze mnoga važna groblja nove populacije, vjerojatno svjedoči o relativno mirnom karakteru tog suživota, ali nije isključivi pokazatelj malobrojnosti nove i mnogobrojnosti i jedinstvenosti autohtone populacije. Također, pripisivanje pojedinih nalaza materijalne kulture (u arheološkom smislu) isključivo određenoj etniji je već u začetku pogrešno. Iako se etnicitet može izražavati u materijalnoj kulturi, određena arheološka kultura, i sama znanstveni konstrukt našeg vremena, a ne neposredan odraz nekadašnje realnosti,⁵⁹ ne predstavlja ekvivalent neke povijesne etnije. Još manje to vrijedi za pojedine artefakte, na temelju kojih

⁵⁴ Više o tome u npr. HODDER – HUTSON 2003, 125-155.

⁵⁵ SOKOL 1989; SOKOL 1997; SOKOL 2008.

⁵⁶ GUNJAČA 1995; BELOŠEVIĆ 2000; BELOŠEVIĆ 2007; JARAK 2002; PETRINEC 2002; PETRINEC 2005.

⁵⁷ ŠTEFANČIĆ 1995; ŠLAUS 1999-2000; ŠLAUS – TOMIČIĆ – UGLEŠIĆ – JURIĆ 2004.

⁵⁸ JAKŠIĆ 1993; VEŽIĆ 1996.

⁵⁹ BRATHER 2004, 75.

se onda pokušava odrediti etnicitet pojedinca ili cijele grupe.⁶⁰ Uz to, dodatni je problem što je ovo područje u razmatranom periodu, arheološki gledano, na neki način u domeni prapovijesti, a raspravljati o pojedinoj etniji a da sa sigurnošću neznamo postoji li ta etnija uopće i još se nadati nepobitnim dokazima i apsolutnoj istini, nužno vodi na pogrešan put. Prema tome, a uzevši u obzir i općenito stanje istraženosti, u ovom je trenutku, pogotovo bez temeljite interdisciplinarnе analize, nerealno očekivati mnogo više od „logičnih i prihvatljivih pretpostavki,“ samo što su neke pretpostavke naprosto logičnije i prihvatljivije od drugih.

Bibliografija

- BELOŠEVIĆ, Janko (1991/1992), Ishodi pete, završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkвина u selu Galovcu kod Zadra, *Radovi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zadru*, 31(18), 121-142.
- BELOŠEVIĆ, Janko (1997), Počeci kršćanstva kod Hrvata u svjetlu arheološke građe, *Radovi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zadru*, 36(23), 101-140.
- BELOŠEVIĆ, Janko (1998), Srednjovjekovno groblje u okolišu crkve Sv. Križa u Ninu, *Radovi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zadru*, 37(24), 105-154.
- BELOŠEVIĆ, Janko (1999), Slavenska naseobinska keramika otkrivena u okolišu crkve Sv. Križa u Ninu, *Radovi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zadru*, 38(25), 113-120.
- BELOŠEVIĆ, Janko (2000), Razvoj i osnovne značajke starohrvatskih groblja horizonta 7.-9. stoljeća na povijesnim prostorima Hrvata, *Radovi Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zadru*, 39(26), 71-97.
- BELOŠEVIĆ, Janko (2007), *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*, Zadar: Arheološki muzej Zadar.
- BRATHER, Sebastian (2004), *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie: Geschichte, Grundlagen und Alternativen*, Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- DZINO, Danijel (2009), Novi pristupi izučavanju ranog hrvatskog identiteta, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 41, 33-54.
- GUNJAČA, Zlatko (1995), Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8.-9. stoljeća u Dalmaciji, u: *Etnogeneza Hrvata*, ur. Neven Budak, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 159-168.
- HODDER, Ian – HUTSON, Scott (2003), *Reading the Past. Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, treće izdanje, Cambridge: Cambridge University Press.
- JAKŠIĆ, Nikola (1991), Vijesti o padu Salone u djelu Konstantina Porfirogeneta, u: *Antička Salona*, ur. Nenad Cambi, *Antička Salona*, Split: Književni krug, 427-441.

⁶⁰ Za recentan pregled na hrvatskom o suvremenom pristupu istraživanju srednjovjekovnih etniciteta v. DZINO 2009, vezano uz arheologiju osobito str. 39.

- JAKŠIĆ, Nikola (1993), Preživjele ranokršćanske crkve u srednjovjekovnoj ninskoj Biskupiji, *Diadora*, 15, 127-144.
- JAKŠIĆ, Nikola (2006), Između Europe i Mediterana / Between Europe and the Mediterranean, u: *Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti / The first five Centuries of Croatian art* (katalog izložbe), ur. Biserka Rauter Plančić, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 13-61.
- JAKŠIĆ, Nikola (2008), Il ruolo delle antiche chiese rurali nella formazione del ducato croato medievale, *Hortus artium medievalium*, 14, 103-112.
- JARAK, Mirja (2002), Zapažanja o grobljima 8. i 9. st. u Dalmaciji, *Opuscula archaeologica*, 26, 247-255.
- JARAK, Mirja (2006), Smjernice u razvoju srednjovjekovne arheologije u Hrvatskoj, *Opuscula archaeologica*, 30, 183-224.
- KOLEGA, Marija (1996), Nin – zaštitna istraživanja u sklopu župne crkve Sv. Asela, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXVIII/3, 43-48.
- KOLEGA, Marija (2001a), Nin – arheološka istraživanja u sklopu župne crkve Sv. Asela (Anselma), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXXIII/2, 83-90.
- KOLEGA, Marija (2001b), Nin – arheološka istraživanja ispred župne crkve Sv. Asela (Anselma), *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXXIII/2, 91-95.
- MILOŠEVIĆ, Ante (1989), Komanski elementi i pitanje kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi ranosrednjovjekovne Dalmacije, *Diadora*, 11, 347-362.
- MILOŠEVIĆ, Ante (1990), Porijeklo i datiranje keramičkih posuda u grobovima ranoga srednjeg vijeka u Dalmaciji, *Diadora*, 12, 327-370.
- MILOŠEVIĆ, Ante (1995), Die spätantike territoriale und kulturelle Kontinuität in der frühmittelalterlichen Cetinagegend, *Hortus artium medievalium*, 1, 169-175.
- MILOŠEVIĆ, Ante (1996), O kontinuitetu kasnoantičkih proizvoda u materijalnoj kulturi ranoga srednjeg vijeka na prostoru Dalmacije, u: *Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, ur. Miljenko Jurković - Tugomir Lukšić, Zagreb: Muzejsko-galerijski centar – Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Nakladni zavod Matice hrvatske, 37-41.
- MILOŠEVIĆ, Ante (1997), Ranosrednjovjekovno groblje kod *Gluvinih kuća* u Glavicama kod Sinja, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 24, 111-126.
- MILOŠEVIĆ, Ante (2000), Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza, u: *Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela)*, ur. Ante Milošević, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 106-139.
- MILOŠEVIĆ, Ante (2005), Jesu li prilozi u grobovima ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji posljedica poganskog obreda sahranjivanja?, *Histria antiqua*, 13, 457-460.
- MILOŠEVIĆ, Ante (2007), Gramatika prostora uz rijeku Cetinu, u: *Dalmatinska zagona – nepoznata zemlja* (katalog izložbe), ur. Joško Belamarić – Marko Grčić, Zagreb: Ministarstvo kulture RH – Galerija Klovićevi dvori, 95-113.
- MILOŠEVIĆ, Ante (2008), *Križevi na obložnicama ranosrednjovjekovnih grobova u okolici Sinja / Croci sulle lastre rivestimento delle tombe altomedievali nell'area di Signa*, Dubrovnik – Split: Omega engineering – Filozofski fakultet, Centar Studia mediterranea.

- PETRINEC, Maja (2002), Dosadašnji rezultati istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja u Glavicama kraj Sinja kao prilog razrješavanju problema kronologije starohrvatskih grobalja, *Opuscula archaeologica*, 26, 205-246.
- PETRINEC, Maja (2005), Dva starohrvatska groblja u Biskupiji kod Knina, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 98, 171-212.
- PETRINEC, Maja (2007), „Komanski privjesci“ i pojasni jezičac s Bribirske glavice, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 34, 79-87.
- PITEŠA, Ante (2002), Slaveni i rana hrvatska država, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 95, 471-518.
- RAPANIĆ, Željko (2000), Od grčkih kolonista do franačkih misionara. Povijesno kulturna slika hrvatskoga prostora, u: *Hrvati i Karolinzi (Rasprave i vrela)*, ur. Ante Milošević, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 32-67.
- RAPANIĆ, Željko (2007), *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split: Književni krug, 2007.
- SOKOL, Vladimir (1989), Panonija i Hrvati u 9. stoljeću, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 14, 193-195.
- SOKOL, Vladimir (1997), Arheološka baština i zlatarstvo, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Svezak I. Srednji vijek (VII-XII stoljeće). Rano doba hrvatske kulture*, ur. Ivan Supićić, Zagreb: HAZU - AGM, 117-146.
- SOKOL, Vladimir (2006), *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština od Jadrana do Save*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- SOKOL, Vladimir (2008), Starohrvatska ostruga iz Brušana u Lici. Neki rani povijesni aspekti prostora Like – problem banata, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 23, 183-197.
- ŠLAUS, Mario (1999-2000), Kraniometrijska analiza srednjovjekovnih nalazišta središnje Europe: Novi dokazi o ekspanziji hrvatskih populacija tijekom 10. do 13. stoljeća, *Opuscula archaeologica*, 23-24, 273-284.
- ŠLAUS, Mario – TOMIČIĆ, Željko – UGLEŠIĆ, Ante – JURIC, Radomir (2004), Cranio-metric Relationships among Medieval Central European Populations - Implications for Croat Migration and Expansion, *Croatian Medical Journal*, 45/4, 434-444.
- ŠTEFANČIĆ, Marija (1995), Antropološka obdelava zgodnesrednjeveških okostij iz grobišča Nin-Ždrijac (Sjeverna Dalmacija), *Arheološki vestnik*, 46, 291-325.
- VEŽIĆ, Pavuša (1996), Ninska crkva u ranom srednjem vijeku – problem kontinuiteta i rezultati arheoloških istraživanja, u: *Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, ur. Miljenko Jurković - Tugomir Lukšić, Zagreb: Muzejsko-galerijski centar – Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Nakladni zavod Matice hrvatske, 87-99.

Whose continuity? Constantine Porphyrogenitus and Croatian archaeology on the period of the 7th to the 9th centuries

Studies of Croatian archaeologists directly concerning Constantine Porphyrogenitus are fairly rare, since the topic is, after all, a historiographical one. On the other hand, practically all archaeologists consider Constantine's most famous work, *De administrando imperio* (*DAI*), to be a more or less reliable source about the arrival of the Croats (or only Slavs) to Dalmatia in the 7th century. This is reflected, mostly implicitly, in the studies concerning the archaeological material of the 7th to the 9th centuries. In accordance to the developments in domestic historiography, the archaeological considerations can also be divided into two basic groups. On one side are the authors supporting the thesis about the arrival of the Croats in the 7th century, and on the other those who consider this to have happened at the very end of the 8th century, the people arriving in the 7th century being only Slavs. As the debate is still ongoing, this paper presents an overview of more important works, published in the last twenty years, which have dealt with the specified topic, directly or indirectly. Authors supporting the „7th century thesis“ (e.g. J. Belošević, M. Petrinc, M. Jarak) consider the urn burials (or hints of them) from some sites to be the first and direct proof of the presence of the Croats, a Slavic people, in Dalmatia in the 7th century, in accordance with the account of chapters 29 and 31 of the *DAI*. This is supported by the claim of direct continuity of these graves with the later inhumation burials in most of these cemeteries. On the other hand, most of the authors who see the Croats arriving with the aid of Charlemagne around the year 800 (e.g. N. Jakšić, A. Milošević, Ž. Rapanić) consider the material culture of the 7th and 8th centuries, especially some elements of the Komani culture, as well as a claim of continuous use of a number of churches in the hinterland of Byzantine towns all through to the 9th century to reflect a continuity of the autochthonous population of the former Roman province of Dalmatia. V. Sokol, on the other hand, considers that most of the mentioned material, including the urns, dates from the very end of the 8th and the first half of the 9th centuries, which would fit better with the account of chapter 30 of the *DAI*. Although there seems to be direct continuity of cemeteries and finds from the later 7th to well into the 9th century, and anthropological research shows this population to be newcomers, they do not necessarily need to be Croats, who are mentioned in contemporary sources from this area only around the middle of the 9th century.

Ključne riječi: Konstantin Porfirogenet, kontinuitet, rani srednji vijek, Slaveni, Hrvati, materijalna kultura, etnicitet

Key words: Constantine Porphyrogenitus, continuity, Early Middle Ages, Slavs, Croats, material culture, ethnicity.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrtko Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*